

Tietolipas 296

Aineeton kulttuuriperintö

Käsite, käytäntö, politiikka

Toimittaneet
Heidi Henriikka Mäkelä ja Outi Valo

Tietolipas 296

Teos on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama lukuun ottamatta *:llä merkittyjä lukuja.

SKS:n julkaisujen kokoelma kuuluu Unescon Maailman muisti -rekisteriin.

© 2025 Heidi Henriikka Mäkelä, Outi Valo ja SKS

Kannen suunnittelu: Emmi Kyytsönen

Taittomalli: Markus Itkonen

Kannen toteutus: Eija Hukka

Kannen kuva: Yhteisötaideteos *Savon rata*, Ulla Remes. Arkkitehtuuri- ja ympäristökulttuurikoulu Lastu.

Taitto: Jaana Tarsa

ISBN 978-951-858-955-9 (nid.)

ISBN 978-951-858-956-6 (EPUB)

ISBN 978-951-858-957-3 (PDF)

ISSN 0562-6129 (nid.)

ISSN 2670-2584 (verkkojulkaisut)

DOI <https://doi.org/10.21435/tl.296>

Teos on lisensoitu Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International -lisenssillä, ellei toisin mainita. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>)

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa

<https://doi.org/10.21435/tl.296>

tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.

PunaMusta Oy, Turenki 2025

Sisällys

Aluksi 8

I JOHDANTO

Aineettoman kulttuuriperinnön käsite, käytäntö, politiikka ja tutkimus Suomessa 15

Heidi Henriikka Mäkelä ja Outi Valo

Aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen ja käsitteen historia Unescossa 57

Pauno Soirila

Kymmenen vuotta Unescon aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksen työtä* 83

Leena Marsio

II NÄKÖKULMIA AINEETTOMAAN JA AINEELLISEEN KULTTUURIPERINTÖÖN

Traktorilla Unescoon 95

Maaseudun representaatiot kaustislaiseen viulunsoittoon liittyvissä audiovisuaalisissa materiaaleissa

Outi Valo ja Heidi Henriikka Mäkelä

Sauna – hyvinvoinnin ja kehollisen kulttuuriperinnön kokemuk-
sellinen tulevaisuus 134

Dalva Lamminmäki ja Laura Seesmeri

Kuiva ja ikävä kulttuuriperintö 161

Keskustelu *Kalevalan* kouluopetuksesta 1910–1930-luvuilla

Niina Hämäläinen

Arkeologia ja aineettoman kulttuuriperintötyön jännitteiset
yhteisöt 189

Visa Immonen ja Anna Sivula

Tornionjoen lippokalastusperinne* 216

Yhteinen kulttuuriperintö, kaksi maata

Markku Vaaraniemi

III TULEVAISUUSPERINTÖ, KULTTUURINEN KESTÄVYYS JA KULTTUURIPOLITIikka

Elävä luontosuhde 225

Soiden luonnon- ja kulttuuriperintö 2020-luvulla

Pauliina Latvala-Harvilahti, Kirsi Laurén, Virpi Kaukio ja

Marjukka Piirainen

Esittävät taiteet aineettomana kulttuuriperintönä Suomessa 246

Tiedeyliopistojen vastuu, kulttuurisesti kestävä korkeakoulu-
politiikka ja taiteiden tutkimus

Hanna Korsberg ja Susanna Välimäki

Museo aineettomassa käänteessä* 276

Metsäsuhteet muuttivat museon

Reetta Karhunkorva ja Leena Paaskoski

IV UNESCON SOPIMUS JA AINEETTOMAN KULTTUURI- PERINNÖN SUOJELUN KÄSITTEET JA KEHYKSET KANSAINVÄLISESSÄ KONTEKSTISSA

Aineettoman musiikkiperinnön ekologiset ulottuvuudet ja
seuraamukset 289
Musiikkikasvatuksen transformatiiviset mahdollisuudet Nepalissa
Vilma Timonen ja Heidi Westerlund

Käsityöstä kotiteollisuuteen ja takaisin 316
Käsitteet käsityön elävän perinnön suojelun raameina
Pohjoismaissa ja kansainvälisesti
Elisa Kraatari

Oikeus musiikkiperintöön 341
Aineettomat oikeudet Unescon luetteloissa aineettomasta
kulttuuriperinnöstä
Janne Mäkelä ja AV Villén

Unescon sopimus, kansalaisjärjestöjen rooli ja globaali epä-
tasapaino* 375
Matti Hakamäki

V JÄLKISANAT

Aineettoman kulttuuriperinnön käsitteen, politiikan ja hallin-
noinnin mahdollisuuksia ja haasteita* 384
Tuuli Lähdesmäki

Kirjoittajat 398
Abstract 404
Hakemisto 405

*:llä merkityt luvut eivät ole Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asian-
tuntijoiden tarkastamia.

Aluksi

Tämän kirjan kannessa on kuva kirjavasta itse kudotusta räsymatosta. Kuvassa on Sukevan päätien varteen kierrätys- ja ylijäämämateriaaleista kudottu Savon rata -teos, joka on osa laajempaa Raiteillaan-yhteisötaideteosta. Se toteutettiin yhteistyössä Arkkitehtuuri- ja ympäristökulttuurikoulu Lastun sekä Kuopion Taidemuseon Kyläraittien taidemuseon kanssa. Teos valmistui vuonna 2023 yhteisötaiteilija Ulla Remeksen ohjaamana ja kylälaisten yhteistyönä. Kuva osallistui Museoviraston, Wikimedia Suomen ja European Network of Focal Points for the 2003 Convention -verkokoston (ENFP) järjestämään Wiki Loves Living Heritage -valokuvakilpailuun vuonna 2023. Sekä itse matto, kuva että kuvan päätyminen osaksi valokuvakilpailua ovat mainioita esimerkkejä siitä, millaiseksi aineeton kulttuuriperintö juuri nyt Suomessa mielletään: sen säikeissä on jotakin ylisukupolviseksi ajateltua ja vanhaa – räsymatossa voisi olla esimerkiksi lakanoita tai pitkiä alushousuja – ja siinä on jonkinlainen kotikutoinen ja ruohonjuuritasolta tuotettu leima. Sen ajatellaan myös heijastelevan taitoja ja tietoja, jotka on kenties opittu aiemmilta sukupolvilta, mutta niin matto kuin aineeton kulttuuriperintökin on tarkoitettu käyttöön nykyhetkessä.

Matto ja sen kuva ovat myös *esityksiä* aineettomasta kulttuuriperinnöstä, sillä kuva on osa ylirajaista Unescon aineettoman kulttuuriperintöön liittyvää yleissopimusta institutionaalisesti organisoituneen kuvakilpailun kautta. Kuva välittyy ja leviää digitaalisesti verkkoympäristössä, joka on luonteva nykyajan ympäristö toiminnalle aineettoman kulttuuriperinnön parissa. Meitä innosti

räsymattokuvassa myös sen asettelu, jossa raidat vievät tikapuiden tapaan kohti kuvan ylälaitaa. Asettelusta tulee tunne kohti tuntematonta tulevaisuutta vievästä polusta, mikä onkin aineettoman kulttuuriperinnön eräs merkityksellisistä ideoista: siihen liittyvän suojelutyön ajatellaan suuntaavan ihmisten katseet kohti kestävää tulevaisuutta ja yhteiskuntaa.

Tämä kirja sai alkunsa vuonna 2023 siitä huomiosta, että aineeton kulttuuriperintö oli käsitteenä alkanut vallata alaa hyvin moninaisissa yhteyksissä niin tutkimuksen saralla kuin ylipäänsä suomalaisessa yhteiskunnassa. Me molemmat toimittajat olimme työskennelleet aineettoman kulttuuriperinnön käsitteen, käytäntöjen ja jossain määrin myös politiikkojen kanssa tahoillamme jo pidempään, ja halusimme ymmärtää lisää. Päätimme, että nyt on aika tuoda eri kirjoittajia ja osajia yhteen myös kokoomateoksen muodossa. Kirjamme nimeksi valikoitui ytimekäs *Aineeton kulttuuriperintö: käsite, käytäntö, politiikka* kumarruksena kansainvälisen kulttuuriperintötutkimuksen suuntaan: se viittaa Laurajane Smithin ja Natsuko Akagawan (2019) toimittamaan kokoelmaan *Safeguarding Intangible Heritage: Practices and Politics*, joka on toiminut yhtenä innoittajana tälle teokselle.

Haluamme kiittää kaikkia kirjan kirjoittajia sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tiedekustantamon väkeä juohevasta yhteistyöstä. Suuret kiitokset tuesta, käytännön työstä ja intellektuaalisesta keskustelusta ansaitsevat myös Kansanmusiikki-instituutti, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tutkimusosasto, Helsingin yliopiston folkloristit, Taideyliopiston kansanmusiikin koulutusohjelman henkilökunta ja opiskelijat, Museovirasto, Centrian elävän perinnön tutkimusryhmä, kriittisen (musiikki)perintötutkimuksen lukupiiri, Suomen etnomusikologinen seura, Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura sekä Unesco-oppituolit Franz Liszt University of Music Weimarissa ja Tarton yliopistossa. Kunniottavat hatunnostot osoitamme myös muille aineettoman kulttuuriperinnön järjestökentän toimijoille kuten Taitoliitolle, Suomen Metsämuseo Lustolle ja Pro Siika ry:lle. Kiitämme rahoituksesta ja inspiraatiosta Koneen säätiön tutkimusprojekteja ”Aineellisuus,

suullinen runous, myyttinen tieto ja eletty ympäristö”, jota johti dosentti Frog, ja ”Musiikkiperinnön moninaisuus Suomessa”, jota johti professori Antti-Ville (AV) Villén. Lisäksi haluamme kiittää henkilökohtaisesti ajatuksista ja yhteistyöstä Pertti Anttosta, Matti Hakamäkeä, Lauri Harvilahtea, Antti Huntusta, Maunu Häyrystä, Juhani Kostetia, Liisa Kunnasta, Hannu Linkolaa, Karina Lukinia, Maria-Elisa Marjusaarta, Leena Marsiota, Samppa Mäkelää, Lauri Oinoa, Hannu Sahaa, Anna Sivulaa, Lotte Tarkkaa, Vilma Timosta ja Samuli Valoa.

Omistamme tämän teoksen kaikille kulttuuri-, taide- ja tiedealojen ihmisille, jotka työskentelevät sen puolesta, että kulttuuriperintö säilyy voimavarana myös tulevaisuudessa. Haluamme kunnioittaa kirjalla myös kulttuuriperinnöntutkija Kristin Kuutman (1959–2025) muistoa.

Kesäkuussa 2025 Helsingissä ja Kaustisella
Heidi Henriikka Mäkelä ja Outi Valo

I

Johdanto

Aineettoman kulttuuriperinnön käsite, käytäntö, politiikka ja tutkimus Suomessa

Heidi Henriikka Mäkelä

 <https://orcid.org/0000-0001-5372-9290>

Outi Valo

 <https://orcid.org/0009-0007-8650-3053>

Aineeton kulttuuriperintö (AKP) on eittämättä eräs merkittävistä 2000-luvun kulttuuripolitiikan, perinteen-, kulttuurin- ja taiteentutkimuksen, museo- ja arkistoalan sekä kulttuurisektorin järjestökentän iskusanoista. Käsite pohjaa kansainväliseen lainsäädäntöön ja kulttuuripoliittiseen toimintaan: sen taustalla on YK:n kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö Unescon laatima yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta (2003), jonka Suomen valtio ratifioi vuonna 2013 (ks. Yleissopimus 47/2013; Unesco 2022). Ratifioinnin jälkeen aineettoman kulttuuriperinnön käsite on Suomessa sisällytetty esimerkiksi museolainsäädäntöön, kuntien kulttuuritoimintalakiin ja valtioneuvoston periaatepäätökseen kulttuuriperintöstrategiasta. Aineettomassa kulttuuriperinnössä on kyse ”aineettomiksi” ymmärretyistä, usein erilaisiin kulttuurisiin käytäntöihin, ilmauksiin, tietoihin ja taitoihin liittyvistä ilmiöistä, joissa tuotetaan niin menneisyyttä, nykyisyyttä kuin tulevaisuuttakin aina jostakin ajallisesta, kulttuurisesta ja yhteiskunnallisesta kontekstista käsin. Tämä johdanto ja artikkelikokoelma kiinnittyy laajaan monitieteiseen ja tieteidenväliseen *kriittisen kulttuuriperinnön tutkimuksen* kenttään, jossa lähtökohtana on tarkastella, *miten* ja *miksi* jotkin ilmiöt ymmärretään aineettomaksi kulttuuriperinnöksi ja mitä nämä prosessit saavat aikaan yhteiskunnassa (esim.

Akagawa ja Smith 2019; Smith 2021; Hafstein 2018; Kirshenblatt-Gimblett 2004).

Toistaiseksi Unescon sopimuksen yhteiskunnallinen vaikutus on ollut valtava: kuten islantilainen folkloristi Valdimar Hafstein toteaa, aineetonta kulttuuriperintöä on käsitteenä ja käytäntöinä kohdannut samanlainen räjähtävä suosio kuin sen emokäsitettä *kulttuuriperintöä*, joka nousi suosituksi maailmanlaajuisesti Unescon vuoden 1972 maailmanperintösopimuksen (*World Heritage Convention*) myötä. Suosio kohdistuu käsitteen lisäksi niin siihen liittyviin arvostusteemaihin, käytäntöjen joukkoihin, tiedontuotantoihin, tunnerakenteisiin kuin moraalisiin koodeihin. Niinpä monissa maailman kolkissa tälläkin hetkellä ihmiset kutsuvat erilaisia käytäntöjä (joita ennen olisi ehkä sanallistettu perinteiksi, folkloreksi tai joksikin aivan muuksi) aineettomaksi kulttuuriperinnöksi, ja täten tulevat kytkeneeksi kulttuurisen käytäntönsä kansainväliseen asiantuntijalähtöiseen järjestelmään. (Hafstein 2018, 12.)

Aineettoman kulttuuriperinnön kaikkein voimallisim ja leimallisim ympäristö sekä Suomessa että muualla tällä hetkellä on kulttuuriperintöhallinto ja institutionaalisten toimijoiden taso. Tästä hyvänä esimerkkinä on Suomen Museovirasto, joka toimii sopimuksen toimeenpanevana elimenä opetus- ja kulttuuriministeriön alaisuudessa. Museovirasto onkin tällä hetkellä Suomessa eräänlainen solmukohta, jonka materiaalien, tapahtumien ja toimijuuden kautta AKP-käsitteistö ja -käytännöt leviävät ja ovat levinneet Suomessa sekä laajemman yleisön että aivan viime vuosina myös tutkimuksen keskuuteen. Useissa tätä johdantoa varten tehdyissä asiantuntijahaastatteluissa tuotiin esille, että varsinkin 2000-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä aineeton kulttuuriperintö on ollut nimenomaan hallinnollinen työkalu ja väline, ja yliopistoissa tehtävä tutkimus oli tästä hieman erillinen saareke (Harvilahti 10.11.2023; Häyrynen 17.10.2023; Kostet 21.11.2023;

Sivula 10.10.2023).¹ Tilanne on alkanut kääntyä uuteen suuntaan 2020-luvulla, sillä aineettoman kulttuuriperinnön tutkimus on lisääntynyt Suomessa.

Aineeton kulttuuriperintö aineellistuu tällä hetkellä maailmassa erityisesti erilaisina listoina ja luettelointeina. Näistä ensimmäiset ovat Unescon ylläpitämiä (ihmiskunnan aineettoman kulttuuriperinnön luettelo, kiireellistä suojelua vaativan aineettoman kulttuuriperinnön luettelo ja hyvien suojelukäytäntöjen rekisteri), ja jälkimmäiset toteutetaan ensisijaisesti kansallisella tasolla sopimuksen ratifioineissa maissa. Luettelointi on pakollinen osa sopimuksen toteuttamista. Suomessa luettelointi aloitettiin vuonna 2016, ja sen koordinoinnista huolehtii Museovirasto. Luettelointi toteutetaan Suomessa osallistavalla wiki-alustalla: Elävän perinnön wikiluetteloon saavat kaikki paitsi kaupalliset ja poliittiset tahot ilmoittaa kulttuuriperinnöksi katsomiaan asioita, ja luettelon artikkeleita moderoi Museovirasto. Elävän perinnön wikiluettelon (Museovirasto 2024a) esimerkkien taustalla olevat tahot voivat ehdottaa AKP-esimerkkejään lisättäväksi myös Elävän perinnön kansalliseen luetteloon (Museovirasto 2024b). Asiantuntijaraati valitsee kansalliseen luetteloon päätyvät esimerkit kansallisen kriteeristön mukaisesti. Kansallisesta luettelosta puolestaan on mahdollisuus päästä opetus- ja kulttuuriministeriön ehdotuksesta Unescon kansainvälisille listoille.

Elävän perinnön wikiluettelo on jatkuvasti muuntuva dokumentti: loppuvuodesta 2024 sinne on ilmoitettu yli 250 erilaista

1 Asiantuntijahaastattelut toteutettiin puhelimitse syksyllä 2023. Asiantuntijoiksi valikoitui henkilöitä, jotka ovat olleet Suomessa aktiivisessa roolissa sekä yleis-sopimuksen ratifioinnissa ja täytäntöönpanossa että kulttuuriperinnön (korkea) koulutuksen kentällä: dosentti Lauri Harvilahti toimi työurallaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistonjohtajana, professorit Maunu Häyrynen ja Anna Sivula työskentelevät kulttuuriperinnön tutkimuksen ja koulutuksen saralla ja Juhani Kostet toimi Museoviraston pääjohtajana Yleissopimuksen ratifioinnin aikaan. Kaikkien haastateltavien kanssa sovittiin, että he esiintyvät tässä johdannossa omilla nimillään, sillä haastateltavat puhuivat työ- ja asiantuntijapositionaan käsin. Puheluja ei äänitetty; tekstissä olevat viitteet pohjautuvat kirjallisiin muistiinpanoihin.